

Виховання відповідальності у дошкільників

Автор статті розглядає відповідальність як базову якість особистості дошкільного віку, подає види відповідальності старших дошкільників та їх показники.

Ключові слова: відповідальність, види відповідальності, старші дошкільники.

Постановка проблеми. Період дошкільного віку за своїми психолого-педагогічними характеристиками сприятливий для виховання базових якостей особистості, зокрема відповідальності. Відповідальність є структурним компонентом особистості, а також показником сформованості життєвої компетентності дошкільника, про що зазначається у Коментарі до Базового компонента дошкільної освіти в Україні [1]. Про необхідність виховання цієї базової якості також окреслено в новій Базовій програмі розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» (2008 р.).

Аналіз останніх наукових досліджень. Аналіз психолого-педагогічних дисертацій, здійснених в Україні в останні роки, щодо вивчення відповідальності й відповідальних ставлень у дітей дає підстави стверджувати, що, в основному, вони були присвячені дітям шкільного віку (Н. Басюк, Т. Гусак, П. Дворов, Л. Татомир, С. Ярікова та ін.). В традиційній педагогіці відповідальність дитини переважно розглядалася у виконавському аспекті. Проблема відповідальної поведінки у дітей-дошкільників в сучасних умовах стала об'єктом дослідження у дисертації Т. Фасолько. Авторка вважає, що «відповідальність щодо дітей дошкільного віку повинна бути представлена у вигляді моральної норми і конкретизована в правилах поведінки в ситуаціях морального змісту [6, с. 7]». В порівнянні зі своїми попередниками дослідниця найбільш повно підійшла до означеної проблеми, хоча висвітлення цього аспекту потребує більш ґрунтовного доповнення. О. Кононко визнає, що старший дошкільник може самостійно покладати на себе зобов'язання перед іншими людьми або перед чимось та гідно це виконувати, усвідомлюючи їх цінність. Відповідальність у цьому віці науковець розглядає як морально-етичний регулятор міжлюдських стосунків, стимулятор активної діяльності, запорука продуктивного життя [4]. Такий характер прояву відповідальності ми вважаємо ініціативним.

За С. Кулачківською, відповідальність дитини-дошкільника визначається «мірою самостійності дитини, правом вибору та самостійного прийняття рішень і завжди пов'язана зі здатністю до вольових зусиль [2, с. 16]». Т. Поніманська визначає, що вищим виявом свідомої дисциплінованості дитини-дошкільника є відповідальна поведінка. Вона полягає в тому, що дитина спроможна самостійно встановлювати й виконувати вимоги, норми поведінки й діяльності [3, с. 242].

Як бачимо, відповідальність визначається як якість особистості, яка вміє усвідомлено зробити правильний вибір і, головне, дати відповідь про

наслідки як перед собою, так і перед оточуючими, повинна розуміти значення цього поняття.

Виділення невирішених проблем дослідження. Але нами не було знайдено чіткого структурування видів відповідальності у старшому дошкільному віці.

Метою нашої статті є розкриття видів відповідальності старших дошкільників та визначення її показників.

Виклад основного матеріалу. У дошкільному дитинстві, на думку багатьох педагогів та психологів, відповідальність як базова якість особистості тільки започатковується і може виступати в ролі відповідальних ставлень. За дослідженням Т. Фасолько відповідальність дошкільників забезпечується лише на інформативному рівні засвоєння даного поняття. Вона виділяється у відповідальній поведінці такі компоненти:

- відповідальне ставлення до близьких людей (родини);
- відповідальність до всіх людей;
- відповідальність до доручених справ та речей;
- відповідальність до самого себе [6, с. 7].

На підставі аналізу філософських та психолого-педагогічних досліджень з цього питання, ми виходимо не тільки з нормативного підходу, за яким відповідальність зводиться до засвоєння дітьми конкретних норм, еталонів, правил, але й з особистісного.

Щодо визначення видів відповідальності, які властиві старшому дошкільному віку, то ми дотримуємося поглядів гуманно-особистісної педагогіки В. Сухомлинського, який ототожнював поняття «громадянськість» – «відповідальність» і наголошував, що «кожна людина відповідальна... Є відповідальність за працю, за поведінку, за любов та ненависть, за слово, яке ти промовляєш...» [5, с. 399]. Ми також згодні з думкою Т. Поніманської, яка визначає серед завдань морального виховання – виховання громадянської й соціальної відповідальності дитини старшого дошкільного віку [3, с. 222]. В процесі ставлень дитини в суспільстві, з іншими формується її соціальна відповідальність як показник соціалізації особистості, яка зростає. Згідно показників засвоєння дошкільниками сфери «Природа» ми можемо стверджувати, що в старшому дошкільному віці також зароджується екологічна відповідальність, що виражається у формуванні у дитини «відчуття відповідальності за те, що відбувається навколо неї і в наслідок її дій у довкіллі» [1]. Тому ми вважаємо, що відповідальність може бути представлена як соціальна, моральна, громадянська та екологічна. Але всі означені види взаємопов'язані і взаємозалежні (Рис. 1).

Таким чином, поряд з компонентами відповідальних ставлень дітей дошкільного віку до праці (З. Борисова, К. Клімова, Т. Поніманська), до навчальних занять (С. Ладивір, Л. Меквабишвілі), до поведінки по відношенню до близьких та інших людей, до речей, до самого себе (Т. Фасолько), ми ставимо відповідальне ставлення до своєї країни, мови, культури, відповідальне ставлення до природи, власної життєдіяльності та здоров'я.

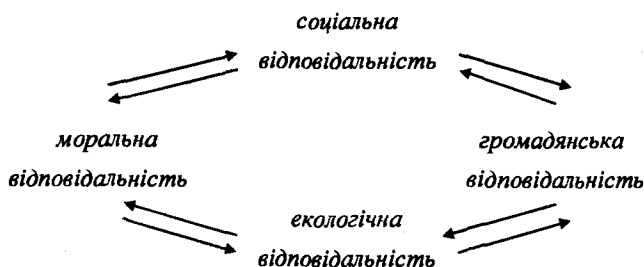

Рис. 1. Види відповідальності особистості старшого дошкільника

Це обумовлено, перш за все, визначальними сферами життєдіяльності, які повинні засвоїти та набути досвіду діти дошкільного віку згідно Базового компоненту дошкільної освіти (сфери «Природа», «Культура», «Люди», «Я сам») [1].

В умовах сучасної особистісно орієнтованої освіти структура відповідальності як базової характеристики особистості, може мати такі компоненти, як *пізнавально-світоглядний, емоційно-мотиваційний, діяльнісно-поведінковий, особистісний* (Рис. 1). У виділенні даних компонентів ми спирались на складові особистісного становлення в дошкільному дитинстві: дитячий світогляд, особиста свідомість, потребово-мотиваційна сфера, емоційно-чуттєва сфера, волюва сфера, базові якості особистості [1; с. 64].

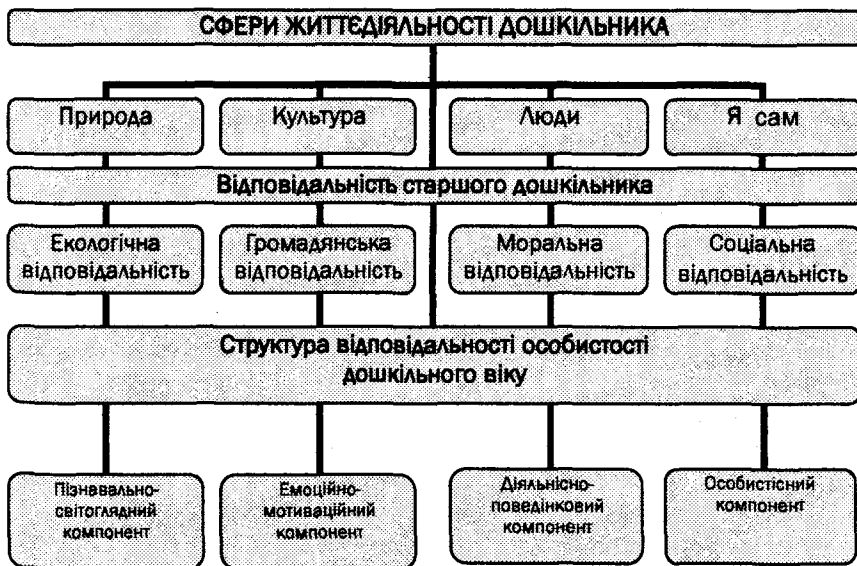

Рис.1.2. Модель відповідальності особистості старшого дошкільного віку

Спираючись на зміст Базового компоненту дошкільної освіти в Україні, ми визначили показники у різних видах відповідальності:

– *екологічна відповідальність*: усвідомлення того, що кожна рослина і тварина мають право на життя, ціннісне до них ставлення; прийняття посильної участі у збереженні рослин та тварин своєї місцевості; знання того, що екологічний стан природного довкілля залежить від діяльності людини; набуття досвіду охороняти природу;

– *громадянська відповідальність*: знання про належність до певного народу, ціннісне ставлення до нього, до України, до рідної мови; знання про світ практичної та духовної діяльності людей; вироблення власної життєвої позиції, прояв творчості; усвідомлення того, що від результатів своєї праці та іншої діяльності залежить добробут інших;

– *моральна відповідальність*: орієнтування в основних моральних цінностях і вимогах; прагнення бути причетним до спільних турбот і проблем своєї сім'ї, колективу; набуття досвіду дотримання демократичних стосунків з однолітками;

– *соціальна відповідальність*: набуття досвіду здійснення вчинків за велінням своєї совісті; пізнання і дослідження своїх дій, вчинків, слів; знання того, що в кожного є право вибору, вільний час; усвідомлення необхідності виконання деяких завдань; набуття досвіду у самостійному прийнятті рішень.

Висновки. Таким чином, можна стверджувати, що відповідальність старших дошкільників є інтегративною якістю особистості, що характеризується самостійно обраним, усвідомленим рішенням при виконанні певних обов'язків, вчинків, дій згідно з соціальними й моральними нормами і виражається у різних видах: громадянській, соціальній, екологічній та моральній.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у визначенні психолого-педагогічних умов, за яких буде відбуватися виховання всіх видів відповідальності старших дошкільників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні: наук. – метод. посібник / Під ред. О. Л. Кононко. – К.: Ред. журн. «Дошкільне виховання», 2003. – 243 с.
2. Кулачківська С. Гуманістичний підхід до розвитку дітей // Дошкільне виховання. – 2002. – № 7. – С. 15–17.
3. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка: Навч. посіб. – К.: Академ-видав, 2004. – 256 с.
4. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» / наук. кер. Кононко О. Л. – К.: Світлич, 2008.
5. Сухомлинський В. А. Избранные произведения: В 5-ти т. / Ред. кол.: Дзеве-рин А. Г. и др. – Т. 2. – К.: Ред. шк., 1979. – 718 с.
6. Фасолько Т. С. Виховання відповідальної поведінки у дітей старшого дошкільного віку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.08. «Дошкільна педагогіка» / Т. С. Фасолько – К., 2000. – 18 с.